

*Сердюк Є. В.,**кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного права та теоретико-правових дисциплін
Інституту права та суспільних відносин
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»**Сердюк В. П.,**кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного, господарського,
адміністративного права та правоохоронної діяльності
Інституту права та суспільних відносин
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»*

КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОВІ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ ПРИЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню законодавчого закріплення поняття причинного зв'язку у кримінальному праві та визначенню причинного зв'язку як обставини, яка підлягає доказуванню у кримінальному провадженні України.

Проаналізовані філософські та кримінальні правові і процесуальні аспекти розвитку причинного зв'язку у філософії та кримінальному праві.

Обґрунтовані пропозиції щодо введення нової норми ст. 15-1 у Кримінальний кодекс України, у якій закріпити запропоноване авторське поняття причинного зв'язку. Запропоновано додати п. 7 до ст. 91 ч.1 КПК України, у якому викласти додаткову обставину, яка підлягає доказуванню у кримінальному провадженні України, у такій редакції: «встановлення причинного зв'язку у злочинах з матеріальним складом».

Ключові слова: причинний зв'язок у філософії, причинний зв'язок у кримінальному праві, причинний зв'язок у кримінальному провадженні України.

Постановка проблеми. Причинність це явище, яке є давнім, постійним предметом дослідження людини. Воно отримало науковий розвиток у філософії, різноманітних галузях знань і зокрема, у кримінальному праві України.

Існує великий об'єм динаміки наукового філософського, кримінально-правового потенціалу наряду причинного зв'язку в об'єктивному світі і суспільному житті. З давніх часів нашої країни причинність як ознака об'єктивної сторони досліджується у кримінальних правопорушеннях з визначеними законом наслідками. Але до цього часу не знайдено чітке вирішення законодавчого впровадження цього поняття у кримінальному праві та кримінальному провадженні.

Теорії та практиці відома стійка тенденція довільного тлумачення розроблених теорій причинно-наслідкових зв'язків у філософії, які переносяться та використовуються у кримінальному праві і є хорошим підґрунтям для прийняття свавільних рішень, негативні наслідки яких відображаються на загальному становищі захисту прав людини у нашій країні.

На наше переконання, поняття причинного зв'язку підлягає законодавчому закріпленню у кримінальному кодексі України та має стати законодавчо визначеною обставиною,

яка підлягає доказуванню у кримінальних правопорушеннях з матеріальним складом у кримінальному провадженні.

Метою статті є дослідження законодавчого закріплення поняття причинного зв'язку у кримінальному праві та визначення ролі причинного зв'язку як обставини, яка підлягає доказуванню у кримінальному провадженні України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відсутність законодавчого закріплення визначення категорії причинно-наслідкових зв'язків відбувається на тлі наявних, якісних наукових кримінально-правових, прикладних та фундаментальних розробок. Цьому питанню приділяли увагу сучасні вітчизняні дослідники, такі як М.І. Бажанов, М.Й. Коржанський, М.І. Панов, М.І. Хавронюк, та зарубіжні, зокрема, В.Б. Малінін, А.Ю. Кошелева, З.Б. Соктоєв. В дореволюційний час цією проблемою переймалися М.Д. Сергієвський, М.С. Таганцев, а в радянський період – М.Д. Шаргородський, Т.В. Церетелі, П.Т. Васькова, М.І. Ковальова, М.М. Ярмиш, О.О. Кваша та багато інших науковців.

Необхідно зазначити, що переважна кількість наукових робіт мають здебільшого теоретичний напрям. Є роботи з науково-практичними пропозиціями, але їх науково-обґрунтовані висновки чомусь не спонукали законодавців до законотвірчої діяльності, хоча є очевидним негативний вплив на ефективність вирішення проблем кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень.

Тисячоліття пройшли з тих пір, як народилася ідея причинності. Прямих свідчень про її виникнення і розвиток не встановлено.

О.В. Маслієва, досліджуючи становлення філософської категорії причинності, дійшла висновку, що це поняття формувалося у свідомості людини у зв'язку з її практичною діяльністю, і його поява належить до часів становлення її трудової діяльності. Уявлення про причину складалось у процесі діяльності, передаючись від покоління до покоління, разом з умінням повторювати певні дії.

Латинське слово *causa* пов'язане зі словом *cudo* (бити, ударяти, колотити, чеканити), а вихідне значення слова *causa* означає – удар, як підстава для судової справи.

Звучання і значення цього слова однакове також в італійській, іспанській, французькій, румунській та англійській мовах. Старослов'янське, древньоруське значення слова «причина» означало чинити, тобто діяти, і надалі у літературі використовувалось як припинення (здійснення дії), причинене (здійснене, зроблене). Це ж значення і звучання воно має в українській, польській, чеській і словацькій мовах. Матеріали історії мови демонструють, що з 25 слів іншомовного походження 23 вказують на дію (бити, ударяти, колотити) або предмети і засоби праці, підстави для спору, звинувачення [1, с. 14].

Основоположник діалектичного матеріалізму Ф. Енгельс стверджував: «Первое, что нам бросается в глаза при рассмотрении движущейся материи, – это взаимная связь отдельных движений отдельных тел между собой, их обусловленность друг другом. Но мы находим не только то, что за известным движением следует другое движение, мы находим также, что мы в состоянии вызвать определенное движение, создав те условия, при которых оно происходит в природе; мы находим даже, что мы в состоянии вызвать такие движения, которые вовсе не встречаются в природе (промышленность), – по крайней мере, не встречаются в таком виде, – и что мы можем придать этим движениям определенные заранее направление и размеры. Благодаря этому, благодаря деятельности человека и обосновывается представление о причинности, представление о том, что одно движение есть причина другого. Правда, уже одно правильное чередование известных явлений природы может породить представление о причинности – теплота и свет, появляющиеся вместе с солнцем...» [2, т. 39. с. 354]

Цим теоретиками цього напрямку підтверджують суть матеріалістичного підходу у вивченні причинності.

Отже, обґрунтованим є висновок про те, що взаємодія у об'єктивному світі є причиною природних та суспільних змін, а бажання людини дослідити та розпізнати отримані наслідки спонукає її до глибокого вивчення причинності.

На наш погляд, якщо всі явища у світі є закономірними, то у спільноті є можливість наукового прогнозування майбутньої події і подальшого її попередження.

Філософи ідеалісти стверджують, що в об'єктивному світі не існує закономірностей, а людина для виправдовування своїх дій знаходить категорії, що допомагають їй існувати. У самій природі немає причинності. Це все чиста, суб'єктивна думка людини, видумані людиною категорії нічого спільного з дійсністю не мають. Людина їх створила для внесення порядку в хаос руху. Так стверджує американо-англійська семантична філософія, пояснюючи, що мова людини служить засобом позначення не реальних предметів і явищ дійсності, а фактів досвіду та існування об'єктивного світу, не залежного від семантиками. Ці люди вважають, що причини життя треба шукати не у суспільстві, а у словах. Так, слова «капіталізм», «експлуатація» потрібно замінити іншими [3, с. 1].

Б. Рассел вказував на те, що поняття причини не використовується в жодній добре розвинутій науці. Він пропонує повністю виключити це слово зі словників та вважає, що аргумент першопричини є недійсним: «Понятие причины под-

верглось атакам философов и людей науки и ныне уже не обладает той жизненностью, какой оно отличалось в прошлом; но и помимо этого вы можете убедиться в том, что аргумент, согласно которому должна существовать первопричина, является совершенно несостоятельным». А також: «Ведь нет никаких оснований считать, что мир не мог возникнуть без причины; с другой стороны, нет никаких оснований считать, что мир не мог существовать вечно. Нет никаких оснований предполагать, что мир вообще имел начало. Представление о том, что вещи обязательно должны иметь начало, в действительности обязано убожеству нашего воображения. Поэтому, пожалуй, мне нет нужды более тратить время на разбор аргумента первопричины [4, с. 69].

Отже, є два філософських підходи до розуміння категорії причинності і вони мають місце для життя.

Явище причинного зв'язку вивчається та удосконалюється вітчизняними науковцями різних напрямів протягом розвитку нашого суспільства і відповідно, знаходиться на рівні його досягнень. Теорія і практика кримінального права та кримінального процесу підтверджують необхідність вирішення кримінально-правових відносин за допомогою даної категорії, яка постійно удосконалюється.

Треба зазначити, що це питання набуло більш важливого значення під впливом науково технічного прогресу, який зумовив необхідність підвищення рівня ефективності дослідження кримінальних правопорушень і зокрема, авіаційних подій, яким характерна складність доказування їхнього перебігу.

У кримінальному праві причинний зв'язок є складовою ознакою об'єктивної сторони кримінального правопорушення та є визначальним для встановлення вини особи у злочинах з матеріальним складом, тобто з наслідками, вказаними у кримінальному законі.

Єдине законодавче встановлення причинного зв'язку, знайдене нами у кримінальному законодавстві нашої держави, зафіксовано у арт. 154 Військових артикулів 1715 року Росії, до складу якої входила Україна. У цьому документі було закріплено необхідність встановлення причини смерті в злочинах про вбивство: «Но надлежит ведать, что смерть всеконечно ли от битья приключилась. А ежели сыщется, что убиенный был убит, а не от тех побоев, но от других случаев, которые к тому присовокупились, умре, то надлежит убийцу не животом, но по рассмотрению и по разсуждению судейскому наказать, или тюрьмою, или денежным штрафом, шпицрутеном и протчая» [5, с. 366].

Хоча законодавче закріплення причинного зв'язку мало відношення лише до злочинів проти життя і здоров'я людини, це свідчило про фундаментальність законодавчої думки на той час.

З розвитком суспільства та розширенням кримінального законодавства, встановлення причинного зв'язку як елементу об'єктивної сторони злочину вимагалось і по інших злочинах, але у законодавстві не закріплювалося. Це підтверджують дослідження «Уголовного укладення» Росії 1903, 1912 років. За часів існування Радянської України по теперішній час кримінальне законодавство також не закріплювало поняття причинного зв'язку.

О.О. Кваша, досліджуючи категорію причинності у визначенні підстав кримінальної відповідальності, дійшла висновку про те, що філософська категорія причинності є для кримінального права однією з фундаментальних, оскільки дає можливість визначити підстави кримінальної відповідальності за вчинене злочинне діяння, але пропозицій щодо його законодавчого закріплення не запропонувала [6, с. 242].

В.Н. Кубальський, аналізуючи деякі відомі у науковому середовищі теорії причинного зв'язку у кримінальному праві, також не надав пропозицій щодо законодавчого закріплення поняття цього терміну [7, с. 176].

В.Б. Малінін у своєму фундаментальному дослідженні довів, що передумови кримінальної відповідальності причинного зв'язку і вини є однакови: «Причинная связь и вина – две одинаково необходимые предпосылки уголовной ответственности. Ни одна из них, взятая самостоятельно и независимо от другой, не может обосновать уголовную ответственность. При этом обе указанные предпосылки уголовной ответственности являются равноценными» [8, с. 33]. А також обґрунтував та сформулював свою пропозицію щодо законодавчого закріплення цього поняття [8, с. 6].

М.М. Ярмиш дійшов висновку про те, що причинний зв'язок між діянням та наслідками є лише ознакою наслідків: «Если принять изложенную точку зрения, то следует констатировать, что объективная сторона преступления с материальным составом описывается с помощью двух обязательных признаков – деяния и последствия; причинная же связь выступает как признак последствия» [9, с. 10]. На нашу думку, це не відповідає значенню даного поняття. Адже, встановлюючи обставини кримінального правопорушення з матеріальним складом, не можна встановити вини особи без встановлення причинного зв'язку між діянням та його наслідками або порушенням встановлених правил, які призвели до визначених законодавцем наслідків. Якщо наслідки відсутні, то відсутній і склад злочину.

Отже, потреба законодавчого врегулювання важливої кримінальної правової та процесуальної категорії причинного зв'язку полягає у необхідності виключити різні підходи до її тлумачення під час кваліфікації кримінального правопорушення та обґрунтованого встановлення вини особи під час доказування кримінального правопорушення.

Висновки. Пропонуємо у КК України додати ст. 15-1, у якій закріпити причинний зв'язок як кримінально-правову категорію, що визначає наявність необхідного причинного зв'язку між протиправними діями чи бездіяльністю особи, які неминуче призвели до наслідків, визначених нормами кримінального кодексу України.

У ст. 91 КПК України (обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні) у ч.1 додати п. 8 та викласти його у такій редакції: «обставини, які підтверджують наявність причинного зв'язку у злочинах з матеріальним складом».

Література:

1. Маслієва О.В. Становление категории причинности : на материале истории языка. Ленинград : Наука, Ленинградское отделение, 1980. 104 с.
2. Енгельс Ф. Лист Конраду Шмідту від 12 березня 1895 р. Институт марксизму-ленінізму. Твори. Видавництво політичної літератури. 1966 р. т. 39. стр. 354. URL:<https://www.marxists.org/russkij/marx/cw/t39.pdf>. (дата звернення: 15.03.2019).
3. Вікіпедія. Електронна енциклопедія. URL:<https://www.google.com.ua/search?newwindow=1&hl=ru&ei=Fky0XLLjKda61fAPIpYp4Aw&q=+семантична+філософія&oq>. (дата звернення: 18.03.2019).
4. Рассел Б. Существование бога. Диспут между Расселом и отцом-иезуитом Ф. Коплстоном. Предисловие к публикации «Диспута о существовании бога». *Вопросы философии*, 1986. URL:https://royallib.com/book/rassel_bertran/sushchestvovanie_boga.html. (дата звернення: 18.03.2019).
5. Артикул воинский. Инструкции и артикулы военные. У 9 т. 26 апреля 1715 года. Т. 4. Законодательство периода становления абсолютизма. Отв. ред. А. Г. Маньков. Москва, Юридическая литература, 1986. С. 366. URL: <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/articul.htm>. (дата звернення: 11.03.2019).
6. Кваша О.О. Філософська категорія причинності у визначенні підстав кримінальної відповідальності. *Часопис Київського університету права*. 2011/ 3. С. 240
7. Кубальський В.Н. Теорії причинного зв'язку у науці кримінального права. *Юридичний вісник* 4 (49) 2018 с. 176
8. Малінін В. Б. Причинная связь в уголовном праве (Вопросы теории и практики) : Автореферат дис. д-ра юрид. наук : 12.00.08 : СПб., 1999 410 с. РГБ ОД, 71:01-12/11-6. URL: <http://www.dslib.net/kriminal-pravo/prichinnaja-svjaz-v-ugolovnom-prave.html>. (дата звернення: 12.03.2019).
9. Ярмиш Н.Н. О месте причинной связи в системе признаков объективной стороны состава преступления. Национальная юридическая академия Украины имени Ярослава Мудрого, г. Харьков. *Пробл. законности: Респ. міжвідом. наук. зб.* 2001. Вип. 48. С. 105–113. Библиогр.: 37 назв. рус.

Сердюк Е. В., Сердюк В. П. Уголовные правовые и процессуальные аспекты причинности в Украине

Аннотация. Статья посвящена исследованию законодательного закрепления понятия причинной связи в уголовном праве и законодательного закрепления причинной связи как обстоятельства, подлежащего доказыванию в уголовном производстве Украины.

Проанализованы философские и уголовные правовые и процессуальные аспекты развития причинной связи в уголовном праве.

Обоснованы предложения по изменению путем дополнения статьи 15-1 Уголовного кодекса Украины, в которой следует закрепить авторское понятие причинной связи. А также доказана необходимость добавления п. 7 ст. 91 ч.1 УПК Украины, в котором следует изложить дополнительное обстоятельство, подлежащее доказыванию в уголовном производстве Украины, в следующей редакции: «установление причинной связи в преступлениях с материальным составом».

Ключевые слова: причинная связь в философии, причинная связь в уголовном праве, причинная связь в уголовном производстве Украины.

Serdyuk E., Serdyuk V. Criminal legal and procedural aspects of causality in Ukraine

Summary. The article is devoted to the study of legislative consolidation of the concept of causality in criminal law and the legislative consolidation of causality as a circumstance to be proved in the criminal proceedings of Ukraine.

Philosophical and criminal legal and procedural aspects of the development of causality in criminal law are analyzed.

Substantiated proposals for change by supplementing Article 15-1 of the Criminal Code of Ukraine where to consolidate the author's concept of causation. And also, the necessity of adding p. 7, Art. 91 p.1 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine, in which the additional circumstance to be proved in the criminal proceedings of Ukraine is set forth as follows: "establishing a causal connection in crimes with material composition".

Key words: causality in philosophy, causality in criminal law, causality in criminal proceedings of Ukraine.